

**ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 50–90-ті рр. XX ст.**

nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2015_124_61 (accessed 25 Aug. 2021). [in Ukrainian].

11. Lazorenko, B. (2018). The experience of psychosocial assistance school: re-adaptation of Ukrainian veterans and their wives. *Psychological sciences: problems and achievements. Collection of sciences. articles of Private Institution of Higher Education "Kyiv International. Un-ty" and In-te of Soc. and Politic. Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Vol.1, pp.107–119.

Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2018_1_9 (accessed 25 Aug. 2021). [in English].

12. Tytarenko, T. (2018). Psychological prevention of family burnout: narrative practices. *Psychological sciences: problems and achievements. Collection of sciences. articles of Private Institution of Higher Education "Kyiv International. Un-ty" and In-te of Soc. and Politic. Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. Vol.1, pp.261–274. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2018_1_17 (accessed 25 Aug. 2021). [in English].

Стаття надійшла до редакції 23.09.2021

УДК 37.091.113:378.046-021.68(477)

DOI:

Яна Вишневська, аспірант кафедри педагогіки й менеджменту освіти
КВНЗ "Херсонська академія неперервної освіти"

**ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ КЕРІВНИКІВ
ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 50–90-ті рр. XX ст.**

У статті проаналізовано наявні ретроспективні розвідки з післядипломної освіти. Встановлено особливості підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів в Україні другої половини XX ст. Проведено поділ розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти в Україні в 50–90-ті рр. XX ст. на періоди: I – 1950–1965 рр. який розділено субперіодами: 1950–1958 рр. і 1959–1965 рр.; II – 1966–1989 рр., що розділений на три субперіоди: 1966–1973 рр., 1973–1984 рр., 1984–1989 рр. та III – 1990–1999 рр.

Ключові слова: періодизація; період; субперіод; розвиток; післядипломна освіта; керівники закладів загальної середньої освіти; директори шкіл; керівні педагогічні кадри.

Лит. 10.

Yana Vyshnevskya, Postgraduate Student of the Pedagogics and Educational
Menegment Department of Municipal Higher
Educational Institution "Kherson Academy of Continuing Education"
of Kherson Regional Council

**PERIODIZATION OF THE DEVELOPMENT OF POSTGRADUATE EDUCATION OF
HEADS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE IN
THE 50–90s OF THE XX CENTURY**

The importance of historical research of periodization of development of postgraduate education of heads of general secondary education institutions in Ukraine in the 50–90s of the XX century has been substantiated and actualized in the article. The necessity of solving urgent issues of creating a qualitatively new modern model of postgraduate education of managing teaching staff has been considered, taking into account the negative and positive experience of the system of advanced training of managers in previous years. The analysis of the existing retrospective scientific researches in the field of postgraduate pedagogical education and scientific works related to the subject of our research has been carried out. The issues of periodization have been considered in these researches. The insufficiency of scientific developments to reflect the dynamics of development of postgraduate education of heads of general secondary education institutions of the second half of the XX century has been established. On the basis of the analysis of scientific, literary, normative-legal and archival sources, historical factors and features of the development of postgraduate pedagogical education of managing pedagogical staff in Ukraine in the studied time period of the second half of the XX century have been outlined. The theoretical division of the development of postgraduate education of heads of general secondary education institutions in Ukraine in the 50–90s of the XX century has been represented, which included three periods: the first period (1950–1965) was associated with organizational and institutional introduction of systemic advanced training of managing pedagogical staff, which was divided into the first sub-period of 1950–1958 and the second sub-period of 1959–1965; the second period (1966–1989), which was divided into: the first sub-period of 1966–1973; the second sub-period of 1973–1984 and the third sub-period of 1984–1989; the third period (1990–1999). The prospects for further research into

the development of postgraduate education for the heads of secondary educational institutions in Ukraine are indicated.

Keywords: *periodization; period; sub-period; development; postgraduate education; head of general secondary education institution; headmasters / headmistresses; managing teaching staff.*

Постановка проблеми. Розв'язати питання ефективного управління сучасним закладами загальної середньої освіти в Україні неможливо без модернізації системи підвищення кваліфікації керівників. Створення якісно нової моделі післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти передбачає врахування попереднього досвіду. Аналіз питання розвитку післядипломної педагогічної освіти керівників закладів освіти в Україні у 50–90-ті рр. ХХ ст. передбачає розгляд особливостей на різних історичних періодах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення та розвиток післядипломної педагогічної освіти з виокремленням основних періодів відображено в наукових дослідженнях таких вчених: Г. Біляніна, А. Деркача, І. Жорової, С. Крисюка, Н. Літвінової, Е. Никигіна, А. Піскунова, В. Примакової, В. Подобеди, О. Сухомлинської, А. Кузьмінського, П. Худомінського, та ін. Проте незважаючи на значну увагу педагогічної науки до проблематики удосконалення педагогічної майстерності вчителів, історичному розвитку підвищення кваліфікації керівників закладів загальної середньої освіти в другій половині ХХ ст. не надавалося значної уваги. З огляду на досліджуваний нами часовий проміжок функціонування системи післядипломної педагогічної освіти керівників закладів загальної середньої освіти, що охоплює 50–90-ті рр. ХХ ст., важливо здійснити дослідження його періодизації.

Мета статті – дослідити періодизацію розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти в Україні в 50–90-ті рр. ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом ретроспективного аналізу педагогічного явища післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти є з'ясування та дослідження певних характерних періодів його розвитку. Як наголошує О. Сухомлинська, періодизація є найбільш складним питанням наукового пізнання, що вимагає детального вивчення історико-педагогічних явищ [9].

Періодизація, за визначенням Н. Гупана, – це “логічне розмежування досліджуваного періоду відповідно до якісної характеристики його відносно самостійних окремих етапів. Така характеристика повинна відображати як загальні

закономірності розвитку суспільного життя, так і специфічні, а також суттєві складники основних методів і форм генези проблеми” [1, 19]. Як зазначає Н. Константинов, певна умовність хронологічних меж дослідження вказує на їх взаємозв'язок і необхідність з'ясування, які явища домінують у певному історичному періоді та зумовлюють його зміст [3].

Незважаючи на умовність, періодизація забезпечує структурування історичного матеріалу в його хронологічній послідовності. Складність полягає у відсутності прямих часових відповідностей між основними соціокономічними, соціокультурними, політичними та іншими змінами у суспільстві з переходом системи освіти від одних технологій, форм і моделей пізнання до інших.

Узагальнення наявних підходів та дослідницької практики дає змогу визначити періодизацію як метод педагогічного дослідження, що розмежує досліджуване явище на певні хронологічно послідовні епохи, періоди та етапи, які відрізняються один від одного суттєвими особливостями [10].

Серед робіт з історії розвитку післядипломної педагогічної освіти України варто відзначити фундаментальні дослідження кінця ХХ – початку ХХІ ст., проведені С. Крисюком та А. Кузьмінським, в яких зафіксовано фактологічний матеріал про переломні моменти у розвитку системи вітчизняної післядипломної педагогічної освіти.

Так, С. Крисюк охопив майже 100-річний період існування підвищення кваліфікації педагогів, здійснив комплексний і всебічний аналіз післядипломної педагогічної освіти України та виділив періоди її розвитку: зародження організаційних форм – до 1917 р.; підвищення кваліфікації вчителів в революційний час – 1917–1920 рр.; перехід до централізованого підходу до підвищення кваліфікації вчителів – 1920–1930 рр.; створення тотальної і авторитарної системи підвищення кваліфікації вчителів – 1931–1985 рр.; оновлення системи підвищення кваліфікації вчителів – 1985–1992 рр.; створення системи післядипломної освіти в умовах національної розбудови – починаючи з 1992 р. [4].

Натомість А. Кузьмінський окреслив такі історичні періоди розвитку післядипломної освіти педагогів: до 1917 р. – усвідомлення необхідності, пошуки, зародження змісту й форм післядипломної

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 50–90-ті рр. ХХ ст.

педагогічної освіти; 1917–1930 рр. – становлення, формування системи післядипломної педагогічної освіти як підсистеми педагогічної освіти; 1930–1991 рр. – уніфікація й централізація післядипломної педагогічної освіти; з 1991 р. – становлення національної системи післядипломної педагогічної освіти [5].

Наведені періодизації не повною мірою відображають динаміку та особливості розвитку системи післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти в 50–90-ті рр. ХХ ст., адже в них до одного періоду включено значний часовий проміжок, що майже повністю поглинає період другої половини ХХ ст. А тому в аспекті нашого дослідження важливим є розгляд наукових поглядів на періодизації, які відображають стан післядипломної педагогічної освіти другої половини ХХ початку ХХІ ст.

Цінними науковими працями в цьому аспекті є історико-педагогічні дослідження розвитку системи післядипломної педагогічної освіти І. Жорової, Л. Сігаєвої, О. Рудчик.

В авторській періодизації післядипломної педагогічної освіти другої половини ХХ ст. І. Жорової на основі залежності змісту, форм та методів розвитку професіоналізму педагогів від суспільнополітичних, структурноорганізаційних, змістовнотехнологічних та галузевих освітніх змін виокремлені такі періоди:

I період (1940–1958) – організаційно-пошуковий (I субперіод: 1940–1948 рр.; II субперіод 1949–1958).

Період (1959–1967) – адаптаційно-політехнічний.

III період (1968–1990) – реформаторсько-новаторський, що поділений на: I субперіод 1968–1974 рр., II субперіод 1975–1983 рр. та III субперіод 1984–1990 рр.

IV період (1991–2014) – технологічно-творчий. До якого увійшли I субперіод 1991–2000 рр. та II субперіод 2001–2014 рр. [2].

У своїй дисертації на тему “Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)” Л. Сігаєва обґрунтувала періодизацію освіти дорослих, поділивши її розвиток на чотири етапи: 50–60-ті рр. ХХ ст. – етап післявоєнного відродження; 70–80-ті рр. ХХ ст. – етап розповсюдження ідеї неперервного навчання; початок 90-х рр. ХХ – кінець ХХ ст. – етап переходу від епохи тоталітаризму до демократичних дій в суспільстві та освіті; початок ХХІ ст. – етап розвитку освіти дорослих в незалежній Україні, який триває і нині [8].

Історичні процеси реформування вищої освіти України другої половини ХХ – початку ХХІ ст. О. Рудчик поділила на два періоди:

I період радянської доби 1953–1991 рр., який поділено дослідницею на: 50–70-ті рр. ХХ ст. – реорганізації вищої освіти та 80-ті рр. ХХ ст. модернізація в епоху нестабільності.

II період незалежної України 1991–2014 рр., в межах якого окреслено 90-ті рр. ХХ ст. – 2004 р. як інтегрування вищої освіти, науки і виробництва та 2005–2014 рр. як реформаційні процеси в умовах євроінтеграції [7].

У ракурсі нашого дослідження професійного розвитку керівних педагогічних кадрів актуальним є розгляд періодизації професійного розвитку керівних кадрів органів влади в Україні, що розроблена М. Орлів: 1) 1923–1959 рр. – розвиток системи підготовки та ідеологічного навчання партійно-державної номенклатури; 2) 1960–1987 рр. – інституціоналізація системи підвищення кваліфікації керівних працівників народного господарства і працівників державного апарату; 3) 1988–1990 рр. – перебудова системи підвищення кваліфікації у контексті демократизації суспільного життя та запровадження елементів ринкових відносин; 4) 1991–1994 рр. – трансформаційна криза системи, часткова втрата її матеріально-технічної бази; 5) 1995–2004 рр. – створення закладів професійного навчання публічних службовців та нормативноправового поля їх функціонування як єдиної цілеспрямованої системи; 6) 2005–2016 рр. – дискретний розвиток системи підвищення кваліфікації публічних службовців; 7) з 2017 р. – дотепер – розвиток системи підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади у контексті реформування державного управління, модернізації інституту державної служби та формування її вищого корпусу [6].

На основі аналізу наявних ретроспективних наукових розвідок у царині післядипломної освіти та дослідження літературних наукових і архівних джерел умовно поділяємо розвиток післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти в Україні в 50–90-ті рр. ХХ ст. на три періоди: I період (1950–1965) поділивши його на 1-й субперіод (1950–1958) та 2-й субперіод (1959–1965); II період (1966–1989), поділивши його на 1-й субперіод (1966–1973), 2-й субперіод (1973–1984) та 3-й субперіод (1984–1989); III період 1990–1999 рр.

Перший період розвитку системи післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти 1950–1965 рр. пов’язаний з організаційно-установчим запровадженням системного підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів. I субперіод (1950–1958) характеризується гострою нестачею кваліфікованих керівних педагогічних

**ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 50–90-ті рр. XX ст.**

кадрів, що привело до запровадження масового підвищення кваліфікації директорів шкіл. Характерним для цього періоду, також є утворення у 1952 р. Центрального інституту підвищення кваліфікації керівних працівників народної освіти Міністерства освіти Української РСР; II субперіод (1959–1965) пов'язаний з певною демократизацією суспільства та запровадження у 1959 р. (“Закон УРСР Про зміцнення зв'язку школи з життям та про подальший розвиток системи освіти в УРСР”) загальної восьмирічної освіти, переходом школи на нові навчальні плани та програми. Зазначене стало передумовою пошуку ефективних організаційних форм навчання, запровадження перспективних п'ятирічних планів перепідготовки керівних працівників шкіл. В цей період проведення занять за ідеологічною тематикою стає обов'язковим. Набуває активного використання така форма підвищення ідейно-політичного та професійного рівня керівників закладів загальної середньої освіти, як самоосвіта.

Другий період (1966–1989 рр.) стає період систематизації та наукового обґрунтування форм методів та змісту підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів. Цей період ми умовно поділили на три субперіоди: 1-й субперіод (1966–1973), в якому здійснюється перехід до загальної середньої освіти. У політиці розвитку системи післядипломної освіти керівних працівників шкіл важливу роль відіграють: зміна навчальних планів та програм, зростання контингенту учнів старших класів, політехнізація освіти, збільшення кількості середніх шкіл, зростання потреби в управлінських кадрах. Нові завданнями середнього всеобучу актуалізували необхідність змін у системі підвищення кваліфікації педагогічних та керівних кадрів шкіл. (Постанови ЦК КП України і РМ Української РСР від 8 грудня 1966 р. № 900 “Про заходи дальшого поліпшення роботи середньої загальноосвітньої школи в Українській РСР”); 2-й субперіод (1973–1984) – характеризується переходом до загальної обов'язкової середньої освіти молоді та законодавчими вимогами до підготовки педагогічних кадрів, умов їх педагогічної діяльності, закріплюється право на підвищення кваліфікації. Набуває розвитку очно-заочна, заочна міжкурсова форми післядипломної освіти, створюються додаткові умови для самоосвіти. Відбувається утворення у провідних закладах вищої освіти факультетів підвищення кваліфікації директорів шкіл. Запровадженням підготовки кадрового резерву керівників шкіл (Закон СРСР “Про затвердження основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про народну освіту”

від 19 липня 1973 р. та Закон УРСР “Про народну освіту” від 28.06.1974 р.; Конституція СРСР 1977 р. та ін.); 3-й субперіод (1984 – 1989) – пов'язаний з завершальним етапом переходу освітньої галузі до обов'язкової середньої освіти, що визначило основні завдання освітньої галузі з підвищення якості навчання, трудового і морального виховання, а також зміцнення зв'язку навчання з життям. Зумовлений переходом від розрізаних підходів до ознайомлення з актуальними проблемами управління закладами освіти, до розробки цілісних навчальних курсів з професіоналізації педагогічних управлінців. Це було забезпечено за рахунок зростання кадрового потенціалу закладів, що здійснювали підвищення кваліфікації керівників шкіл. (Постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР (1984), Постанова ЦК КП РМ УРСР (1984) “Про заходи по вдосконаленню підготовки, підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів системи освіти і професійно-технічної освіти та поліпшенню умов їх праці й побуту”).

III період (1990–1999) – час кардинальних змін в історії України визначення самостійності у розв'язанні будь-яких питань свого державного життя, зокрема і питань науки, освіти, культурного і духовного розвитку. У перші роки незалежності в економічній, соціальній, освітній культурній та інших сферах життя Української держави превалюють стагнаційні процеси, які стають передумовою пошуку рішень шляхів розвитку держави в умовах ринкової економіки. Зазначене сформувало напрямок реформування системи освіти загалом та післядипломної педагогічної освіти зокрема. У післядипломній освіті керівників шкіл спостерігається використання компетентнісного підходу (Декларація “Про державний суверенітет України” 1990 р., Закон України “Про освіту” (1991). Стратегічний напрямок розвитку післядипломної освіти в Україні визначений в Державній національній програмі “Освіта” (“Україна XXI ст.”, 1993), що затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 1993 р. № 896. Прийняттям Закон України “Про загальну середню освіту” (1999).

Наведені хронологічні межі є умовними, а їх визначення проводилося, спираючись на зміни, що відбувались у розвитку вагомих напрямів післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України у 50–90-ті рр. XX ст.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Студіювання нормативно-правових джерел, а також покладених в основу науково-обґрунтованих періодизацій освітніх процесів критерії дало нам змогу виділити характерні

**ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ 50–90-ті рр. ХХ ст.**

особливості післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50–90-ті рр. ХХ ст., на підставі яких нами виокремлено такі періоди в її розвитку: I період – 1950–1965 рр.: 1-й субперіод 1950–1958 рр.; 2-й субперіод 1959–1965 рр. II період – 1966–1989 рр.: 1-й субперіод 1966–1973 рр.; 2-й субперіод 1973–1984 рр.; 3-й субперіод 1984–1989 рр. III період – 1990–1999 рр.

Запропонована періодизація розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50–90-ті рр. ХХ ст. є корисною для подальшого розв’язання актуальних питань вивчення історії розвитку підвищення кваліфікації керівних педагогічних кадрів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні особливостей розвитку післядипломної освіти керівників закладів загальної середньої освіти України в 50–90-ті рр. ХХ ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ: А.П.Н., 2002. 224 с.
2. Жорова І. Я. Теорія і практика розвитку професіоналізму вчителів природничих дисциплін у системі післядипломної освіти України (1940 – і рр. ХХ – початок ХХІ ст.): монографія. Херсон: КВНЗ “Херсонська академія неперервної освіти”, 2016. 448 с.
3. Константинов Н. А. К вопросу о периодизации истории школы и педагогики. *Советская педагогика*. 1985. № 1. С. 101–106.
4. Кришок С. В. Становлення та розвиток післядипломної освіти педагогічних кадрів України (1917–1995): дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01, 13.00.04. Київ, 1996. 429 с.
5. Кузьмінський А. І. Теоретико-методологічні засади післядипломної педагогічної освіти в Україні (1944 – 1995): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Инст. педагогіки і психології проф. освіти АПН України. Київ, 2003. 481 с.
6. Орлів М. С. Підвищення кваліфікації керівних кадрів органів влади: механізми формування сучасної моделі: монографія. Київ – Івано – Франківськ: “Лілея – НВ”, 2018. 300 с.
7. Рудчик О. С. Реформування вищої освіти України (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.: автореф. дис. ... докт. пед. наук зі спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Кропивницький, 2021. 24 с.
8. Сігаєва Л. Є. Тенденції розвитку освіти дорослих в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): автореф. дис. ... докт. пед. наук зі спец. 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Київ, 2010. С. 9–11.
9. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003. 68 с.

10. Хриков Є. М. *Методологія педагогічного дослідження: монографія*. Харків: 2018. 297 с.

REFERENCES

1. Hupan, N. M. (2002). *Ukrainska istoriohrafia istorii pedahohiky* [Ukrainian Historiography of the History of Pedagogy]. Kyiv, 224 p. [in Ukrainian].
2. Zhorova, I. Ya. (2016). *Teoriya i praktyka rozvytku profesionalizmu vchyteliv pryrodnychkh dystsyplyn u systemi pislyadyplomnoyi osvity Ukrayiny (1940-i rr. XX st – pochatok XXI stolittya)* [Theory and practice of professional development of teachers of natural sciences in the system of postgraduate education of Ukraine (the 40s of the XX century “ the beginning of the XXI century)]. Kherson, 448 p. [in Ukrainian].
3. Konstantinov, N. A. (1985). *K voprosu o periodizatsii istorii shkoly i pedagogiki* [On the question of the periodization of the History of School and Pedagogy]. *Soviet pedagogy*. no. 1, pp. 101–106. [in Russian].
4. Krysiuk, S. V. (1996). *Stanovlennia ta rozvytok pisladyplomnoi osvity pedahohichnykh kadriv Ukrainy (1917 – 1995)* [Formation and development of postgraduate education of pedagogical staff of Ukraine (1917 – 1995)]. *Doctor's thesis*. Kyiv, 429 p. [in Ukrainian].
5. Kuzminskyi, A. I. (2003). *Teoretyko-metodolohichni zasady pisladyplomnoi pedahohichnoi osvity v Ukraini (1944 – 1995)* [Theoretical and methodological principles of postgraduate pedagogical education in Ukraine (1944 – 1995)]. *Doctor's thesis*. Institute of Pedagogy and Psychology of Professional Education of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Kyiv, 481 p. [in Ukrainian].
6. Orliv, M. S. (2018). *Pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh kadriv orhaniv vlady: mekhanizmy formuvannia suchasnoi modeli* [Professional development of government executives: mechanisms for forming a modern model]. Kyiv – Ivano – Frankivsk, 300 p. [in Ukrainian].
7. Rudchuk, O. S. (2021). *Reformuvannia vyshchoi osvity Ukrainy (druha polovyna XX – pochatok XXI st.)* [Reforming of higher education in Ukraine (the second half of the XX century – the beginning of the XXI century)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kropyvnytskyi, 24 p. [in Ukrainian].
8. Sihaieva, L. Ye. (2010). *Tendentsii rozvytku osvity doroslykh v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI st.)* [Trends in the development of adult education in Ukraine (the second half of the XX century “ the early XXI century)]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv, pp. 9 – 11. [in Ukrainian].
9. Sukhomlynska, O. V. (2003). *Istoryko-pedahohichni protses: novi pidkhody do zahalnykh problem* [Historical and pedagogical process: new approaches to general problems]. Kyiv, 68 p. [in Ukrainian].
10. Khrykov, Ye. M. (2017). *Metodolohiya pedahohichnoho doslidzhennya* [Methodology of pedagogical research]. Monograph. Kharkiv, 297 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 05.10.2021